

УДК 378.014:07

DOI:

Ірина Піц, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри педагогіки та методики початкової освіти
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Олена Студенець, кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри теорії і методики дошкільної і початкової освіти
Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто теоретичні і практичні аспекти удосконалення професійної підготовки вчителів початкової школи. Подано роль і значення післядипломної освіти, як обов'язкової ланки в підвищенні професійної компетентності вчителя початкової школи на сучасному етапі розвитку освіти. Визначено основні шляхи удосконалення роботи післядипломної педагогічної освіти: впровадження системного підходу; удосконалення змісту підготовки на основі сучасних вимог до освітнього процесу; впровадження інформаційно-комунікаційних технологій; використання сучасних засобів навчання.

Ключові слова: вчителі початкової школи; післядипломна освіта; шляхи удосконалення; новітні технології; засоби навчання.

Лім. 10.

Iryna Pits, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of the
Pedagogy and Methods of Primary Education Department
Chernivtsi Yuriy Fedkovych National University

Olena Studenets, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor, Senior Lecturer of the Theory and
Methods of Preschool and Primary Education Department
Khmelnysky Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education

EFFECTIVE WAYS TO IMPROVE POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS AT THE CURRENT STAGE OF DEVELOPMENT OF THE EDUCATIONAL SYSTEM OF UKRAINE

The article considers theoretical and practical aspects of improving the professional training of primary school teachers. The role and importance of postgraduate education as a mandatory link in improving the professional competence of primary school teachers at the present stage of educational development is presented. The main ways to improve the work of postgraduate pedagogical education are identified: introduction of a systematic approach; improving the content of training on the basis of modern requirements for the educational process; introduction of information and communication technologies; use of modern means of teaching.

The introduction of a systematic approach has ensured clarity and consistency in the organization of the educational process.

Improvement of the content of training on the basis of modern requirements for the educational process. The most common form of improvement is the development of modular versions of programs of disciplines. It was found that the most difficult and responsible part of developing the content of the discipline is to create a modular program. For its development in the themes of the traditional program the basic and additional concepts were allocated, which formed the module. The name of the module is given.

Modern pedagogical technologies and teaching aids. Among modern technologies, students chose information and communication. Their implementation requires primary school teachers to have the appropriate information and communication skills, which are formed by teachers with the use of four modules: Training of primary school teachers in computer graphics, guidelines for teaching the subject "Computer Science" in the 2nd grade; multimedia presentations; methodical recommendations for teaching the course "Computer Science" in the 3rd grade, in which the topics for study are described.

Keywords: primary school teachers; postgraduate education; ways of improvement; latest technologies; means of teaching.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку українського демократичного суспільства перед національною системою освіти постають нові стратегічні завдання, провідними з яких виступають реорганізація наявної системи фахової

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

підготовки педагогічних кадрів, здатної забезпечити високий рівень їх професійної компетентності, творчої ініціативи й рефлексивної самосвідомості, а також професійний та особистісний розвиток упродовж педагогічного життя. Потужні можливості для розв'язання цих завдань має система післядипломної педагогічної освіти. Концепція післядипломної освіти (далі – Концепція) визначає цілі та завдання у справі розвитку професіоналізму кадрового потенціалу, вдосконалення функціонування загальнонаціональної системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців для професійної діяльності у різних галузях економіки, державного управління, місцевого самоврядування тощо.

Основні дослідження базуються на Концепції нової української школи, серед яких для вчителів початкової школи ми виділяємо такі:

1. Новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

2. Орієнтація на потреби учня в освітньому процесі, дитиноцентризм.

3. Наскрізний процес виховання, який формує цінності.

4. Педагогіка, що ґрунтується на партнерстві між учнем, учителем і батьками [2].

Ці положення підтверджують те, що післядипломна педагогічна освіта привертає все більшу увагу науковців і практиків як в Україні, так і за кордоном.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури показав, що проблема післядипломної освіти є предметом вивчення цілого корпусу розглядається в працях науковців. Так, питання дослідження функцій інститутів післядипломної педагогічної освіти розглядали в своїх працях І. Зязюн, В. Олійник, Н. Ничкало, Л. Сергеева, М. Шеян та ін. Історію її становлення післядипломної педагогічної освіти висвітлено у студіях А. Кузьмінського, В. Лугового, А. Степанюк. Принципи роботи післядипломної педагогічної освіти розглянуто у роботах О. Адаменко, Л. Березівської, С. Калаур, О. Карабін, В. Кузьменка, Т. Сущенко та ін. Але ця проблема вимагає додаткового дослідження особливо щодо вивчення завдань і функцій цієї освіти для вчителів початкової школи.

Мета статті полягає у визначенні ролі післядипломної освіти у розвитку професійної компетентності вчителя початкової школи та шляхів удосконалення освітньої підготовки у системі післядипломної педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз наявних досліджень засвідчив, що в

сучасній педагогічній теорії і практиці накопичено досить ґрунтовний матеріал з різних складових неперервної педагогічної освіти. Тому підвищується роль післядипломної педагогічної освіти, оскільки:

- збільшилась кількість дітей з особливими освітніми потребами;

- недостатній рівень навчальної підготовки учнів сільських шкіл, оскільки мало забезпечуються коштами на їх друк;

- не високий ступінь комп'ютеризації класів [9].

Забезпечення післядипломної педагогічної освіти нормативно-правовими документами інтенсивно було розпочато з виходом Закону України “Про освіту” (1991) та продовжено Законом України “Про вищу освіту” (2002). З опублікуванням цих документів розпочався новий етап у розвитку післядипломної освіти: було визначено її сутність, мету, завдання, основні напрями розвитку і удосконалення [4; 5].

У цей період конкретизувалася мета післядипломної педагогічної освіти: задовольняти індивідуальні потреб вчителів у особистісному та професійному зростанні, що суттєво підвищить якість освітнього процесу в школі. Окремим питанням залишається проблема підвищення кваліфікації викладачів закладів вищої освіти. Початкова школа задає тон в освітньому процесі, оскільки є фундаментом подальшого навчання. Тому така важлива роль вчителя початкової школи, і він повинен постійно підвищувати свій професійний рівень. Важливе місце в його діяльності займає багатofункціональність, адже виступає у декількох іпостасях: вчитель, вихователь, психолог, логопед, масовик.

В основу підвищення кваліфікації, перепідготовки фахівців та інших форм післядипломної педагогічної освіти закладаються прогресивні технології, які стимулюють зацікавлене ставлення слухачів до теоретичних знань та передового досвіду, відбивають у формах і методах навчання цілісний і загальний зміст професійної діяльності, сприяють засвоєнню ефективних способів розв'язання фахових проблем. Підготовка в системі післядипломної педагогічної освіти підпорядкована певним напрямам її удосконалення: соціально-економічному психолого-педагогічному; науково-теоретичному; практично-прикладному. Такі напрями сприяють визначенню основних шляхів підвищення якості діяльності системи післядипломної педагогічної освіти.

Аналіз психолого-педагогічної літератури вказує на те, що на сучасному етапі розвитку педагогічної освіти є потреба в пошуку шляхів підвищення якості підготовки вчителів початкової

школи в системі післядипломної педагогічної освіти. Такими шляхами виявилися: впровадження системного підходу до організації освітнього процесу у закладах такого типу, удосконалення змісту навчальних дисциплін, які винесені на підготовку, сучасні педагогічні технології та засоби навчання. Як показали дослідження, кожний з цих шляхів – ефективний. Розглянемо ті, які, за результатами наших досліджень, виявилися найбільш перспективними.

Впровадження системного підходу. Нині системний підхід є найбільш практикованим у закладах вищої освіти. Серед останніх досліджень теорії і практики системного підходу звертають на себе увагу праці Л. Зданевич, С. Калаур, О. Карабін, І. Мельничук, Л. Пісоцької, О. Пехоти, А. Рідкодубської, О. Романишиної, О. Шквар та ін. щодо його використання в освітньому процесі вищої школи.

Таку увагу до системного підходу ми пояснюємо тим, що його впровадження надає освітньому процесу певної структури, впорядкованості, забезпечує його цілісність. За визначенням В. Луначека, системному підходу підпорядковуються: "... будь-які педагогічні явища, які можна розглядати як педагогічні системи, що різняться між собою масштабами та функціями, втім внутрішня побудова (структура) педагогічної системи залишається незмінною та складається із низки визначених науковцями компонентів" [8].

Удосконалення змісту навчальних дисциплін: це одна зі складових підготовки, яка є найбільш гнучкою, легко піддається змінам, новому сучасному наповненню інформацією, забезпечує обізнаність вчителя з новинками фахової і педагогічної науки, що загалом підвищує рівень їх професійної компетентності. Зміст обов'язково повинен мати практичну спрямованість. Щодо початкової школи то враховувати специфіку; тобто базуватися на сьогоденних потребах; відповідати особистим потребам учителів і учнів, що корелюються з потребами освіти.

Наступний шлях удосконалення підготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти базується на її основних функціях, що охоплюють науково-теоретичну і практичну підготовку вчителів [7].

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав підставу виділити основні функції цієї форми освіти: мотиваційно-стимулювальну, інформаційно-аналітичну, інноваційно-розвивальну, акмеологічну, інтегративно-прогностичну. Реалізація функцій забезпечується шляхом удосконалення змісту освіти. Зміст післядипломної педагогічної освіти

підпорядкований вимогам до підготовки вчителів. Найбільш поширеною формою удосконалення є розробка модульних варіантів програм дисциплін, які виносяться на опрацювання. Модульне навчання забезпечує поєднання фундаментальності науково-теоретичного матеріалу з практичною підготовкою.

Наші дослідження показали, що найбільш складною і відповідальною частиною розробки змісту дисципліни є створення модульної програми. Основне завдання такої програми – забезпечити вивчення великого обсягу матеріалу за меншу кількість годин. Практична реалізація такого завдання нами здійснювалася за таким планом: робоча програма складалася за традиційною схемою і розраховувалася на достатню кількість годин. У кожній темі вписували основні поняття (нові, що формуються) і додаткові, які запозичені з попередньо вивчених дисциплін. Вони є базовими. Такий розподіл подається до кожної теми аналізуються основні поняття і визначаються теми, в яких вони повторюються. Такі теми стають суміжними і розміщуються підряд. Залежно від того, скільки буде тем із однаковими основними поняттями, стільки їх буде входити в модуль. Назва модуля подається за назвою одного з основних понять, того, що є визначальним серед інших. Такий підхід може бути використаний для об'єднання між дисциплінами на основі міждисциплінарних зв'язків.

Сучасні педагогічні технології та засоби навчання. Серед сучасних технологій слухачі обрали інформаційно-комунікаційні. Їх впровадження потребує від учителя початкових класів володіння відповідними інформаційно-комунікаційними уміньми: отримання, опрацювання, подання інформації, її перетворення (читання, конспектування), мультимедійні технології, комп'ютерна грамотність, володіння електронною Інтернет-технологією, здатність орієнтуватися в інформаційному просторі, володіти й оперувати інформацією відповідно до потреб [6; 10]. Ступінь оволодіння інформаційно-комунікаційними уміньми прямо пропорційно сформованості інформаційної компетентності вчителя. А оскільки завданням системи післядипломної педагогічної освіти є підвищення професійної компетентності вчителя, то це передбачає підвищення рівня інформаційно-комунікаційної компетентності. Учитель, у якого сформована інформаційно-комунікаційна компетентність, відповідає вимогам часу. На особливу увагу заслуговує підготовка вчителя початкової школи, адже він закладає підвалини якісної підготовки майбутніх фахівців.

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Розвиток у вчителя початкової школи умінь володіння інформаційно-комунікаційними технологіями підпорядкований варіантам програмного забезпечення (навчальні програми з математики, української й англійської мов, природознавства, музичного, образотворчого мистецтва й ін.; програми для проведення тренувальних вправ та оцінювання). За поданням О. Гапонової [3], таку підготовку в інститутах післядипломної педагогічної підготовки успішно можна проводити за модульними програмами:

Модуль 1. Навчання вчителів початкової школи комп'ютерної графіки. Такий модуль забезпечує викладання інформатики у 2-му класі й включає методичні рекомендації для вчителів з виконання завдань із теми, лабораторні роботи для закріплення теоретичних знань.

Модуль 2. Методичні рекомендації для викладання предмету "Інформатика" у 2-му класі. У модулі описано приклади уроків, вимоги до кожної теми. Слухачам пропонується подати власну розробку уроку, які потім обговорюються.

Модуль 3. Мультимедійні презентації. Цей модуль містить лабораторні роботи для закріплення розглянутого матеріалу.

Модуль 4. Методичні рекомендації для викладання курсу "Інформатика" у 3-му класі, у яких опис тем для вивчення.

Значна увага приділена педагогічній комунікації, оскільки від її сформованості багато в чому залежить досягнення мети освітнього процесу. До засобів інформаційно-комунікаційних технологій для учнів початкової школи відносять: навчальну, наукову, методичну й довідникову літературу, навчальні програми, тестові завдання, комп'ютерне тестування, мультимедійні презентації, інтернет-ресурси, електронний сайт.

У Хмельницькому обласному інституті післядипломної педагогічної освіти із слухачами було проведено опитування з досліджуваної проблеми на початку занять і дали завдання упродовж півроку чи спостерігаються позитивні зміни. Опитування проводилося за такими питаннями:

1. Чи є потреба у підвищенні кваліфікації?
2. Які проблеми для вас найбільш суттєві?
3. За якими напрямками ви бажаєте підвищити свою кваліфікацію?
4. Які питання ви не можете вивчити самостійно і потребуєте допомоги?
5. З дослідженнями яких науковців потрібно ознайомитися, щоб ефективно впровадити інформаційно-комунікаційні технології в початковій школі?

В опитуванні взяли участь 100 слухачів. Ми одержали такі результати:

На перше питання відповідь так подали 98 % респондентів. 2 % відзначили, що справляються з проблемою самостійно і їх цікавлять новинки, які вони не встигають опрацювати (це в основному вчителі обласного центру і деяких районних).

На друге питання практично всі слухачі відповіли, що для них найбільш суттєвими є питання методики використання інформаційно-комунікаційних технологій в навчальному процесі.

Третє питання обійшли 78 % слухачів (не зорієнтувались), а інші відповіли врізномбі.

Четверте питання викликало найбільше утруднень. Це ми пояснюємо тим, що в школах недостатньо комп'ютерів і не всі учні мають їх вдома.

На п'яте питання практично ніхто зі слухачів не відповів. Тому ми проводили заняття за тими напрямками, які визначили самі: вчили складати модульні варіанти програм, проводили лабораторні заняття з використанням комп'ютерів, роздали методичні рекомендації з методики впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес. Для підвищення рівня підготовки вчителя початкової школи серед списку поданих літературних джерел рекомендували дисертаційне дослідження з означеної проблеми [3]. Таким чином, було визначено потребу в підвищенні якості підготовки вчителів початкової школи, особливо з питання впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в освітній процес.

Висновки. Вивчення психолого-педагогічної літератури дало змогу дійти висновку, що підготовка вчителів початкової школи потрібно проводити за трьома напрямками: впровадження системного підходу до організації освітнього процесу у закладах такого типу, удосконалення змісту навчальних дисциплін, які винесені на підготовку, сучасні педагогічні технології та засоби навчання. Кожний з цих напрямів є потрібним. Особливе значення набувають сучасні педагогічні технології. Тому наші подальші дослідження будуть присвячені впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василюк І. Об'єктивна необхідність вдосконалення підготовки вчителя початкових класів у сфері інформаційних технологій в умовах реформування початкової освіти. *Молодь і ринок*. Щомісячний науково-педагогічний журнал. Дрогобич, 2021. № 10 (196). С. 103–107.
2. Гапонова О. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології у підвищенні професійної компетентності вчителів початкової школи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2013. Вип. 29. С. 40–42.

ЕФЕКТИВНІ ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3. Гапонова О. Ю. Розвиток інформаційно-комунікаційних умінь учителів початкової школи в системі післядипломної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. праць. Запоріжжя, 2013. Вип. 29 (82). С. 149–154.
 4. Державна національна програма “Освіта”: Україна ХХІ ст. Київ: Райдуга, 1994. 62 с.
 5. Закон України “Про вищу освіту” № 1556-УІІ від 01.07.2014 року. Закон України. Голос України. № 148 (06 серпня 2014 р.). С. 2. URL: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. (дата звернення: 07.03.2022).
 6. Карабін О. Й., Калаур С. М. Цифрова компетентність педагогів в системі післядипломної освіти. “Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи”: матеріали VI міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 12.11.2020–13.11.2020). Тернопіль, 2020. № 6. С. 112–114.
 7. Крисюк С. В. Становлення і розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів в Україні (1944–1995 рр.). Львів: ЛОИМІО, 1997. 206 с.
 8. Луначек В. Післядипломна педагогічна освіта: чи потрібна нова модель розвитку. Освітня політика: портал громадських експертів. URL: <http://education-ua.org/ua/articles/588-pislyadiplojna-pedagogichna-osvita-chi-potribna-nova-model-rozvitku> (дата звернення: 10.03.2022).
 9. Пісоцька Л. С. Планування організації діяльності системи дошкільної освіти в регіоні / за наук. ред. М. М. Дарманського. Хмельницький: Вид-во ХГПІ, 2003. 180 с.
 10. Романишина О. Я. Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2016. 450 с.
- University. Series: Pedagogy. Social work. Uzhhorod, Vol. 29, pp. 40–42. [in Ukrainian].*
3. Haponova, O. Yu. (2013). Development of information and communication skills of primary school teachers in the system of postgraduate education [Development of information and communication skills of primary school teachers in the system of postgraduate education]. *Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools* : coll. science. works. Zaporozhye, Vol. 29 (82), pp. 149–154. [in Ukrainian].
4. Derzhavna natsionalna prohrama “Osvita” (1994). *Ukraina XXI stolittia* [State National Program “Education”: Ukraine of the XXI century]. Kyiv: Raiduga, Kyiv, p. 62. [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu” (2014). № 1556-UII vid 01.07.2014 roku. Zakon Ukrainy. Holos Ukrainy. № 148 (06 serpnia 2014 r.) [Law of Ukraine “On Higher Education” № 1556-UII of 01.07.2014. Law of Ukraine. Voice of Ukraine. № 148 (August 6, 2014)], 2 p. Available at: <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>. (Accessed 7 March 2022). [in Ukrainian].
6. Karabin, O. Y. & Kalaur, S. M. (2020). Tsyfrova kompetentnist pedahohiv v systemi pislyadyplojnoi osvity [Digital competence of teachers in the system of postgraduate education]. “*Modern information technologies and innovative teaching methods: experience, trends, prospects*”: Proceedings VI International Scientific-Practical Internet Conference (Ternopil, 12.11.2020–13.11.2020). Ternopil, Vol 6, pp. 112–114. [in Ukrainian].
7. Krysiuk, S. V. (1997). Stanovlennia i rozvytok pislyadyplojnoi osvity pedahohichnykh kadriv v Ukraini (1944–1995 rr.) [Formation and development of postgraduate education of pedagogical staff in Ukraine (1944–1995)]. Lviv, 206 p. [in Ukrainian].
8. Lunyachek, V. (2021). Pislyadyplojna pedahohichna osvita: chy potribna nova model rozvitku. Osvitnia polityka: portal hromadskykh ekspertiv [Postgraduate pedagogical education: is a new model of development needed. Educational policy: a portal of public experts]. Available at: <http://education-ua.org/ua/articles/588-pislyadiplojna-pedagogichna-osvita-chi-potribna-nova-model-rozvitku> (Accessed 10 March 2022). [in Ukrainian].
9. Pisotska, L. S. (2003). Planuvannia orhanizatsii diialnosti systemy doshkilnoi osvity v rehioni [Planning the organization of preschool education in the region]. for science. ed. M. M. Darmansky. Khmelnytsky: KhGPI Publishing House, Khmelnytsky, 180 p. [in Ukrainian].
10. Romanyshyna, O. Ya. (2016). Teoretychni i metodychni osnovy formuvannia profesiinoi identychnosti maibutnykh uchyteliv zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Theoretical and methodical bases of formation of professional identity of future teachers by means of information technologies]. *Doctor’s thesis*. Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky. Vinnytsia, 450 p. [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Vasylykiv, I. (2021). Obiektivna neobkhdnist vdoskonalennia pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv u sferi informatsiinykh tekhnolohii v umovakh reformuvannia pochatkovoї osvity [Objective need to improve the training of primary school teachers in the field of information technology in terms of reforming primary education]. “*Youth and market*”. Monthly scientific-pedagogical journal. Drohobych, Vol. 10 (196), pp. 103–107. [in Ukrainian].
2. Haponova, O. Yu. (2013). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u pidvyshchenni profesiinoi kompetentnosti vchyteliv pochatkovoї shkoly [Information and communication technologies in improving the professional competence of primary school teachers]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National*

Стаття надійшла до редакції 17.03.2022

